

**Zdzisław Bieniecki, Janusz
Lehmann, Zofia Medwecka**

**Przegląd zagranicznych czasopism
konserwatorskich**

Ochrona Zabytków 18/4 (71), 80-86

1965

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PRZEGLĄD ZAGRANICZNYCH CZASOPISM KONSERWATORSKICH *

STUDIES IN CONSERVATION. Wyd. International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works, Londyn. Kwartalnik.

Rocznik IX (1964)

Zeszyt 3, stron 40, ilustracje.

J. W. Rice, *A Drycleaning Technique for Textile Conservation (Technika oczyszczania na sucho dla konserwacji tkanin)*, s. 83—90, 4 il., str. w jęz. francuskim. Wypróbowana w pracowni konserwatorskiej waszyngtońskiego Muzeum Tkanin technika oczyszczania na sucho, mogąca znaleźć zastosowanie w wypadkach niemożności posługiwania się tradycyjnymi metodami oczyszczania na mokro. Przedstawiona na przykładzie opończy indiańskiej sprzed 140—150 lat technika oczyszczania polega na nasyceniu tkaniny mieszaniną wody, rozpuszczalnika i detergentu o nazwie handlowej Triple Drysheen przez nakładanie za pomocą miękkiego pędzla, pozostawieniu w stanie zwiniętym przez pół godziny, pięciokrotnym płukaniu w roztworze rozpuszczalnika o punkcie zapalności 60°C i suszeniu rozwieszanej tkaniny przez 48 godzin w temperaturze 50°C. Zalety i wady opisanej metody, konieczne środki ostrożności dla zapobieżenia wybuchowi rozpuszczalników lotnych i szkodliwemu oddziaływaniu ich par oraz wpływowi detergentów na skórę wykonujących zabiegi, wykaz detergentów i rozpuszczalników rynkowych z podaniem producentów.

M. C. Withers, G. Markell, A. S. Cavallo, *A Dry Method of Cleaning Metallic Yarns and Ornaments in Textiles (Metoda oczyszczania na sucho metalowych nici i ozdób w tkaninach)*, s. 91—106, 15 il., str. w jęz. francuskim. Zastosowana w Dziale Tkanin Muzeum Sztuk Pięknych w Bostonie metoda oczyszczania na sucho, pozwalająca na przywrócenie pierwotnego wyglądu szerniałym niciom i ozdobom metalowym w tkaninach zabytkowych, nieznoszących oczyszczania środkami chemicznymi ze względu na niemożność zwilżania, zanurzania i płukania. Opisana metoda polega na mechanicznym oczyszczaniu metalowych części tkaniny jubilerskimi szczoteczkami z włókna szklanego, przy użyciu podkładek o kształcie zależnym od rodzaju tkaniny i przy zastosowaniu odkurzacza z regulacją ciągu dla usuwania startych drobin szkła. Zanieczyszczenie przyległych włókien organicznych sproszkowanymi tlenkami metali usuwano tamponem zwilżonym czterochlorkiem węgla. Zabezpieczenia oczyszczonych elementów przed dalszym utlenianiem dokonywano przez powleczenie ich słabym roztworem polioctanu winylu. Zaletami przedstawionej metody są: brak oddziaływania środków chemicznych na organiczne włókno tkaniny, a tym samym zbyteczność ich neutralizacji przez płukanie, panowanie nad przebiegiem oczyszczania

z możliwością każdorazowego jego przerwania, uzyskanie pełnego połysku, łatwość wykonania i ekonomiczność. Wadą jest ograniczenie zastosowania do elementów litych, z wyłączeniem powlekanych innym metalem. Środki ostrożności dla zapobieżenia wdychaniu drobin szkła i podrażnienia nimi skóry wykonujących zabiegi.

J. Josefík, F. Sysel, *Transfer of a Czechoslovak Mural Painting (Przeniesienie czeskiego malowidła ściennego)*, s. 107—115, 11 il., str. w jęz. francuskim. Przeniesienie malowidła ściennego z lat 1500—1505, przedstawiającego Zaśnięcie N.M.P., ze zniszczonego kościoła w Hustopeč. Po utrwaleniu za pomocą polimerów octanu winylu i metakrylanu metylu w dyspersjach wodnych i zabezpieczeniu przez wielowarstwowe zaklejenie, malowidło odjęto w całości wraz z zaprawą, a następnie po usunięciu jej nadmiaru z 4 cm do 1 mm wykonano od strony odwrocia nowe podobrazie grubości 5 mm z warstw żywicy epoksydowej marki S 1300 i włókna szklanego, zamocowane z kolei do ramy drewnianej. Po usunięciu zaklejeń i dokonaniu niezbędnych punktowań, stwierdzono zadowalający wynik zabiegu przeniesienia na laminat, z zachowaniem reliefu powierzchni, stanowiącego o artystycznym oddziaływaniu malowidła (Por. J. Josefík, F. Sysel, *Przeniesienie malowidła ściennego z Husopeče*, „Ochroma Zabytków“, XVII (1964), nr 3(66), s. 36—48).

The Murray Pease Report (Sprawozdanie Murray Pease), s. 116—121. Sprawozdanie działającej pod kierownictwem Murray'a Pease komisji, wyłonionej przez amerykańską grupę I.I.C., stanowi zbiór norm, regulujących wykonywanie praktyki i stosunki zawodowe w konserwatorstwie. Dokument, który 7. VIII. 1963 r. otrzymał moc prawną, obejmuje dziedzinę stosunków między konserwatorem i klientem, zagadnienia etyki zawodowej oraz precyzuje zasady zawierania umów, dokonywania badań i zabiegów, sprawozdawczość i zakres odpowiedzialności konserwatora. Aczkolwiek dostosowany do warunków amerykańskich, ogłoszony dokument może stać się pożytecznym wzorem dla opracowania przepisów prawnych, normujących odpowiednio do odmiennych potrzeb wykonywanie zawodu konserwatora w innych krajach.

Nekrologia

Murray Pease (zm. 12. VIII. 1964), wspomnienie pośmiertne, (G. Stout), s. 122.

Zeszyt 4, stron 50, ilustracje.

A. van Schendel, H. J. Plenderleith, Ian Rawlins — I.I.C. *Honorary Fellow (Ian Rawlins członkiem honorowym I.I.C.)*, s. 123—125, str. w jęz. francuskim. Sylwetka I. Rawlins'a, pierwszego sekretarza generalnego I.I.C. w latach 1950—58, wiceprezesa wodniczącego I.I.C. od 1950 r. i założyciela wydawnictwa „Studies in Conservation“; charakterystyka osobowości i działalności wybitnego uczonego i konserwatora z okazji mianowania go członkiem honorowym I.I.C.

* Stały przegląd zagranicznych czasopism konserwatorskich obejmuje 11 wydawnictw, których zestaw zamieszczono w z. 3(62) rocznika XVI (1963) „Ochrony Zabytków“ s. 69.

G. L. Stout, *Thirty Years of Conservation in the Arts: A Summary of Remarks to the I.I.C. American Group in New York, June 1963* (Trzydziestolecie konserwacji w dziedzinie sztuki: skrót spostrzeżeń udzielonych amerykańskiej grupie I.I.C. w Nowym Jorku, czerwiec 1963), s. 126—129, str. w jęz. francuskim. Skrótowy przegląd przebiegu powstawania i rozwoju międzynarodowych organizacji konserwatorskich od konferencji rzymskiej w 1930 r. do utworzenia Ośrodka Konserwacji przy Instytucie Sztuk Pięknych uniwersytetu nowojorskiego ok. 1960 r. Działalność organizacyjna, szkoleniowa i wydawnicza w rozpatrywanym okresie, osiągnięcia, potrzeby i postulaty badawcze.

A. E. Werner, *A „New“ de Mayerne Manuscript („Nowy” rękopis de Mayerne)*, s. 130—134, 1 il., str. w jęz. francuskim. Odnalezienie w zbiorach British Museum (MS Sloane 1990) nieznanego rękopisu z lat 1623—74, którego autorem jest Teodor de Mayerne, odmiennego od jego rękopisu z tychże zbiorów (MS. Sloane 2052, opublikowanego przez E. Berger'a w 1901 r. Liczący 170 kart rękopis obejmuje m. in. działy poświęcone: malarstwu i rysunkowi, rytownictwu, rzeźbie, szkłu, emalii ceramicie, metalowi i barwieniu tkanin oraz zawiera cenne wiadomości dotyczące dawnych technik artystycznych i metod konserwacji obrazów.

C. F. Bridgman, *The Amazing Patent on the Radiography of Paintings (Zdumiewający patent na wykonywanie rentgenowskich zdjęć malowideł)*, s. 135—139, repr. patentu, 1 il., str. w jęz. francuskim. Zarys początków zastosowania radiografii do badania malowideł, odnalezienie patentu udzielonego w 1914 r. radiologowi weimarskiemu, dr A. Faberowi w wyniku jego prac nad metodą badania malowideł za pomocą zdjęć rentgenowskich, następstwa uzyskania patentu, do których należało m. in. zahamowanie wym. badań w Niemczech do lat 1930-tych.

N. S. Brommelle, *The Russell and Abney Report on the Action of Light on Water Colours* (Sprawo-

zdanie Russell'a i Abney'a w przedmiocie wpływu światła na farby wodne), s. 140—152, 2 wykresy, str. w jęz. francuskim. Zarys wydarzeń, które doprowadziły do podjęcia w 1886 r. przez Russell'a i Abney'a badań nad wpływem światła na zmiany barwników farb wodnych, wyniki sprawozdania z badań ogłoszonego w 1888 r., systematyzacja barwników wg ich odporności na działanie światła, wpływ czynników ubocznych (wilgotności, obecności tlenu, barwy światła), na przyspieszenie zmian zachodzących w barwnikach, znaczenie i następstwa ogłoszenia sprawozdania dla późniejszych badań.

G. Thomson, *Relative Humidity — Variation with Temperature in a Case Containing Wood (Wilgotność względna — zmiany w zależności od temperatury w skrzyni zawierającej drewno)*, s. 153—169, 23 wykresy, 2 il., str. w jęz. francuskim. Ujęte w formie graficznej i matematycznej wyniki badań nad zachodzącymi w zależności od zmian temperatury zmianami wilgotności względnej wewnątrz szczelnej skrzyni metalowej, zawierającej próbki drewna. Próby z rozmaitymi gatunkami drewna przeprowadzono w skrzynce aluminiowej, zainstalowanej w zewnętrznej skrzyni, w której temperatura wahała się między 35—15°C przy stałej wilgotności względnej ok. 50%. Wyniki doświadczeń posłużyły do sformułowania prawa głoszącego, że dla ilości drewna przewyższającej 100 g na 100 l powietrza zmiany wilgotności względnej nie przekroczą 1/3 różnicy temperatury w °C i będą zgodne, pod warunkiem braku dostępu powietrza zewnętrznego o wilgotności względnej, zdecydowanie różnej od panującej wewnątrz skrzyni.

Recenzje

M. Doerner, *Malmaterial und seine Behandlung im Bilde*, München 1922, oraz *The Materials of the Artist and their Use in Painting*, London 1955, (H. R u h e m a n n), s. 170—172.

Zdzisław Bieniecki

SOBSZCZENIJA. Wyd. Ministerstwo Kultury SSSR — Wsiesojuznaja Centralnaja Nauczno-Issledowatelskaja Laboratorija po Konserwacji i Restawracji Muzejnych Cennostej (WCNILKR). Moskwa. Wydawnictwo ciągłe, nieperiodyczne.

Dodatek III, Wypusk 1 (1964), 131 stron.

Dodatek III „Soobszczienij“ WCNILKR jest, podobnie jak Dodatek I (Wypusk 1 i 2) z 1964 r., wspólną publikacją z Radzieckim Komitetem ICOM'u. Zawiera referaty specjalistów radzieckich na konferencji komitetu laboratoriów muzealnych i podkomitetu konserwacji malarstwa ICOM odbytej w Leningradzie w dniach 16—21 września 1963 r.

Materiały obejmują następujące referaty:

1. A. A. Guber, **Przygotowanie i atestacja konserwatorów w ZSRR**,

2. A. B. Żernowa, J. L. Nogid, D. P. Erastow, **Współczesne metody badania zabytków sztuki i historii**,

3. L. N. Ilcen, W. N. Karasewa, **Metody i sposoby usuwania przemalowań i pociemniałego werniksu z dzieł olejnego malarstwa sztalugowego**,

4. P. I. Kostrow, **Techniczno-technologiczne badania obrazów w Państwowym Ermitażu**,

5. W. W. Filatow, **Metody i sposoby odsłaniania pierwotnej warstwy staroruskiego malarstwa sztalugowego**,

6. P. I. Kostrow, **Konserwacja dawnego monumentalnego malarstwa na glinianej wyprawie i malowanej rzeźby glinianej**,

7. N. N. Semenowicz, M. P. Riabowa, **Metody konserwacji tkanin i haftu**.

Słowo wstępne publikacji opracował przewodniczący Radzieckiego Komitetu ICOM prof. dr A. I. Zamoszkin.

Tom 10—11 (1964), 176 stron, ilustracje.

Dalszy ciąg tłumaczenia książki H. J. Plenderleith'a, *The Conservation of Antiquities and Works of Art*. Rozdziały VIII—XVI omawiają konserwację zabytków z materiałów nieorganicznych, a mianowicie: rozdział VIII — metody usuwania tlenków, sposób intensywnego przemywania i sposoby mechaniczne; rozdział IX — złoto i elektron; rozdział X — srebro; rozdział XI — miedź i jej stopy; rozdział XII — ołów, cyna i ich stopy; rozdział XIII — żelazo i stal; rozdział XIV — kamień; rozdział XV — ceramika; rozdział XVI — szkło.

Tom 12 (1964), 244 strony.

Informator bibliograficzny literatury obcej na temat konserwacji i restauracji dzieł sztuki i zabytków kultury. Zebrał Ju. I. Grenberg. Pod redakcją dra nauk chemicznych S. A. Zajcewa.

Wypusk 1 (zeszyt 1).

Informator bibliograficzny obejmuje wybór obcej literatury na temat konserwacji i restauracji, metod

naukowego badania zabytków kultury, techniki konserwacji i właściwości różnych materiałów, wydanej w latach 1950—1960. W informatorze zwrócono szczególną uwagę na wydawnictwa specjalnie poświęcone konserwacji. Niemniej uwzględniono również przegląd artykułów poświęconych konserwacji, zamieszczonych w wydawnictwach poświęconych sprawom ogólnomuzealnym, archeologii, sztuce i historii. Materiał informacyjny podzielono na cztery części. Pierwsza omawia ogólne problemy konserwacji i ochrony w muzeach, druga konserwację malarstwa, trzecia konserwację grafiki artystycznej, rękopisów i dokumentów, czwarta rzeźbę, rzemiosło artystyczne i zabytki archeologiczne. Każdą część podzielono na nienumerowane rozdziały. W obrębie każdego rozdziału noty bibliograficzne ułożono w porządku chronologicznym. Każda nota bibliograficzna, (ogółem 737 not) składa się z hasła w języku rosyjskim, będącego na ogół tłumaczeniem tytułu wraz z rosyjską transkrypcją nazwiska autora, notki bibliograficznej (autor, tytuł, wydawnictwo, tom, rok wydania, strony) w języku wydania, oraz krótkiego omówienia treści w języku rosyjskim. Informator opatrzono w alfabetyczny indeks nazwisk autorów omówionych pozycji, spis przejrzanych wydawnictw bibliograficznych: międzynarodowych, angielskich, belgijskich, włoskich, amerykańskich, francuskich, niemieckich (NRF) i 1 czeskiego.

Tom 13 (1964), 140 stron, ilustracje.

Zbiór artykułów na temat konserwacji i restauracji zabytków muzealnych z metalu. Pod redakcją prof. F. J. a. Miszuko wa.

MALTECHNIK-TECHNISCHE MITTEILUNGEN FÜR MALEREI UND BILDPFLEGE. Wyd. Georg D. W. Callwey, München. Kwartalnik.

Rocznik LXX (1964).

Zeszyt 1, stron 25, ilustracje.

A. Mende, *Gegen das Wellen der Aquarellpapiere (Przeciwdziałanie falowaniu się papierów akwarelowych)*, s. 1—2. Wypraktykowany przez autora sposób zapobiegania falowaniu się papieru akwarelowego, polegający na przyklejeniu papieru na czas malowania na nim na szybę za pomocą kleju Glutofix.

E. Denninger, *Die Herstellung von reinem, natürlichem Ultramarinblau aus Lapislazuli nach der Methode des Cennino Cennini (Otrzymywanie czystej naturalnej niebieskiej ultramaryny z lapis-lazuli wg metody Cennino Cennini)*, s. 2—5, 2 il. Charakterystyka niebieskich barwników: lapis lazuli, azurytu i błękitu egipskiego, z określeniem na podstawie znalezisk i źródeł pisanych czasu i topografii ich stosowania w starożytności i wczesnym średniowieczu. Pochodzenie lapis-lazuli i geneza nazwy lazur, laserujący. Opierając się na dokładnie podanej recepturze (cytat) przez Cennini w Libro dell'arte z 1437 r., rozdział LXII, autor ze współpracownikami uzyskał niebieską ultramarynę z lapis-lazuli. Przykłady stosowania wyżej omawianego barwnika przez Fra Angelico, Benozzo Gozzoli, Al. Dürera. Literatura przedmiotu.

K. Wehlte, *Tizians Zinsgroschen, ein Sorgenkind der Restauratoren (Tycjanowski „Grosz czynszowy“ przedmiotem szczególnej troski konserwatorów)*, s. 5—10, 5 il. Sprawozdanie z przebiegu konserwacji obrazu znajdującego się w Muzeum w Dreźnie, od daty jego przywiezienia w 1956 r. z ZSRR aż do chwili obecnej. Mimo troskliwej opieki pracowników Muzeum, notowany od 1856 r., stale pogarszający się stan malowidła (liczne pęcherze, spaczenie deski) zmuszał

Obejmuje nast. artykuły:

1. M. K. Kalisz, **Konserwacja dawnych przedmiotów artystycznych z miedzi i brązu.** W oparciu o dane bibliograficzne i częściowo o własne prace autor omawia całokształt zagadnienia. Artykuł posiada charakter teoretyczny,

2. K. P. Kazanskaja, **Niektóre metody chemicznego oczyszczania brązu.** Omawia zastosowanie tlenku srebra, EDTA (ros. Trilon B= kwas etylenodwuamino-czterooctowy), heksametafosforanu sodu i sesquiwęglanu sodu,

3. K. P. Kazanskaja, N. F. Trofimow, **O możliwości zastosowania heksametafosforanu sodu i EDTA (Trilonu) B do oczyszczania archeologicznych przedmiotów brązowych z produktów korozji,**

4. W. I. Baszkirow, B. Z. Pietrow, **Ultradźwiękowe oczyszczanie muzealnych obiektów z metalu.** Zajmuje się oczyszczaniem metalowych zabytków wyłącznie z zanieczyszczeń i przywartych ciał obcych, a nie z produktów korozji. Dotyczy głównie obiektów z metali szlachetnych.

Przedstawiony zbiór 4 artykułów stanowi przegląd radzieckich osiągnięć w teorii i praktyce konserwacji zabytków metalowych.

Opracował: *Janusz Lehmann*

*

dyr. Muzeum, M. Seydewitz'a do powoływania szeregu międzynarodowych Komisji konserwatorskich (przedstawiciele ZSRR, ČSRS, NRF. Polski). Krótkie relacje z przebiegu dyskusji, składy osobowe poszczególnych Komisji. Obraz pozostaje w pracowni konserwatorskiej, nieudostępniony zwiedzającym Muzeum.

B. Hundhausen, *Dickglastechnik für Transparentmosaik (Technika grubego szkła w zastosowaniu do mozaiki przezroczystej)*, s. 10—16, 6 il. Krótka historia stosowania grubego szkła w architektonicznych dekoracjach mozaikowo-witrażowych (Léger, Bazeine-kościół Sacré Coeur w Audincourt, 1951). Dokładny opis konstrukcji budowlanej, specjalnie przystosowanej do utrzymania dużego ciężaru tego rodzaju witrażu-mozaiki. Obszernie omówiony przebieg pracy: rozrysowanie projektu, cięcie szklanych płyt, rozmieszczenie ich w kwaterze z metalu, umocowanie w masie betonowej (szczegółowa receptura), powlekanie betonu środkiem izolacyjnym i barwienie go (farby silikonowe).

K. Wehlte, *Alte Pinakothek erneuert (Stara Pinakoteka odnowiona)*, s. 17—18. Komunikat z otwarcia w Monachium w 1963 r. Starej Pinakoteki, odbudowanej po zniszczeniach, jakim uległa w czasie działań wojennych, poszerzony relacją o cenniejszych wystawionych obrazach i opisem proponowanej do dyskusji ekspozycji zbiorów. Obok katalogu „Altdeutsche Malerei“ Muzeum wprowadziło przewodnik po salach.

K. Wehlte, *Prof. Dr. Oskar Karpa*, s. 18—19.

Wiadomości techniczne

K. Wehlte, *Salz in der Farbe (Sól w farbie)*, s. 19—21. Krytyka prostująca nieścisłości podane w artykule dotyczącym stosowania soli i wosku w dawnych technikach malarskich, który ukazał się w „General-

Anzeiger für Bonn u. Umgegend“ w lipcu 1963 r., podpisany przez A. Trippini.

K. Wehlte, *Holzfaserplatten (Płyty pilśniowe)*, s. 21, *Bewährte Grundierung von Holzfaserplatten (Wypróbowane gruntowanie twardych płyt pilśniowych)*, s. 21. Proponowany grunt malarski składa się ze sztucznej żywicy (np. Caparol) z dodatkiem wypełniacza (biel tytanowa, litopon).

Z colloquium

Bleiseife (Mydło ołowiowe), s. 21. *Versuchsanstalt für Maltechnik (Zakład doświadczalny dla technik malarskich)*, s. 21—22.

Doniesienia z przemysłu

Pelikan-domo mit Ventilschluss (Pelikan-domo z zamykającym się samoczynnie zaworem), s. 22. Klej uniwersalny w buteleczkach o specjalnych zamknięciach.

Recenzje

K. Wehlte, *Wandmalerei*, Ravensburg 1962, s. 274, 93 il., 4 tabl. kol. (E. Lacroix), s. 22—23 G. Thomson, *Recent Advances in Conservation*, London, 1963, s. 224, 151 il. 1 tabl. kol. 23—24.

Krótkie wiadomości

— w —, *Arbeitskreis „Licht und Farbe“? (Koło robocze „Światło i barwa“?)*, s. 25.

Internationale Farbtagung 1965 (Międzynarodowa sesja poświęcona farbom 1965), s. 25.

Decke von Altamira in München (Strop z Altamiry w Monachium), s. 25.

Zeszyt 2, stron 27, ilustracje.

F. Müller-Skjold, *Späthellenistische Stücke aus Babul (Późnohellenistyczne stiuki z Babilonu)*, s. 33—34. Sprawozdanie z badań (analizy chemiczne, szlify) nad budową, techniką wykonania i składem masy stiukowej dekoracji greckiego teatru w północnym Babilonie z II w. n.e. Prace rozpoczęte przez prof. K. Wehlte w Instytucie Technik Malarskich Państw. Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Berlinie, obecnie prywatnie ukończone przez autorkę, stwierdzają wykonanie stiuku w formach, budowę z 1 lub 2 warstw (z zawartością gipsu i kwarcu), wierzchniej pobiałą (głusowa), polichromię (barwniki czerwone, brązowe i błękitne). Uzupełnia sprawozdanie tabelką wyników chemicznej analizy jakościowej i ilościowej mas i pobiałych badanego stiuku z próbą porównawczą składu pobiałych z Nim-Mach-Tempel z okresu przedhellenistycznego.

O. Götzinger, *Kieselstein-Mosaik im Kraftwerk Losenstein (Mozaika ze żwiru i kamieni w siłowni w Losenstein)*, s. 34—42, 7 il. Obszerny opis techniki wykonania dekoracji plastycznej na ścianach hali turbin siłowni w Losenstein (80 m²), w realizacji której posłużono się żwirem i kamieniami (kwarc, jaspis, wapień, marmury, piaskowce, krzemienie) z rzek Enns i Steyer. Wymogi konserwatorskie wykluczały sgraffito lub fresk. Kamienie umocowywano na ścianie wg powiększonego projektu, w czterowarstwowym narzucie murarskim o zróżnicowanym składzie (receptury). Po wyschnięciu tynku i umyciu kamieni nadano im intensywniejszą barwę przez nasączenie powierzchni woskiem karnauba rozpuszczonym w gorącej terpentynie.

S. Biancullio, *Maisstärke zum Doublieren (Krochmal kukurydzany do dublowania)*, s. 42—44. Specyficzne warunki klimatyczne Urugwaju wymagały opracowania masy dublującej do obrazów, która

sprostaby stawianym wymogom. Najodpowiedniejszym materiałem po wielu doświadczeniach okazała się czysta skrobia kukurydzana. Podany skład chemiczny i budowa skrobi zwraca uwagę czytelnika na konieczność przestrzegania dokładnie podanych kolejnych czynności (temperatury, rytmu mieszania, dodawania określonej ilości wody) przy przygotowywaniu kłajstru do dublowania.

L. Bohring, *Spezialhammer zum Aufspannen (Specjalny młotek do napinania płótna na krosna)*, s. 44—45, 2 il. Autor, nawiązując do art. A. M. de Wilde'a w 4 zeszytce „Maltechnik“ z ub r., opisującego zastosowanie do naciągania płótna na krosna pistoletu wstrzeliwującego pod ciśnieniem 4 atm. kłamy metalowe poprzez płótno do krosien, komunikuje o stosowanym do tej uciążliwej czynności młotku z umieszczonym w nim magnesem. Umieszczony w środkowym punkcie „główki“ młotka magnes zezwala na przyłączenie się do niego tylko jednego gwoźdźdza z wielu rozsypanych na płaszczyźnie.

W. Brandt, *Fluoreszenzaufnahmen farbig (Barwne zdjęcia fluorescencji)*, s. 46—48, 3 il. Artykuł ma na celu wykazanie (metodą porównawczą), że czarno-białe zdjęcia fluorescencji, w pracowni konserwacji malarstwa tablicowego nie spełniają warunków jako materiał badawczy i dokumentacyjny w zestawieniu z barwnymi zdjęciami fluorescencji, których zalety stanowią: bardzo żywy kontrast zielono-żółtej fluorescencji starego werniksu z retuszami, możliwość odczytania przemalowań pomiędzy warstwami werniksów, barwne różnice fluorescencji przemalowań o różnym wieku. Wyczerpujący opis techniczny wykonania zdjęć obejmuje m. in. sposób i czas naświetlania lampami UV (Osram-UV-Röhren 40W/73).

K. Wehlte, *Zum 75. Geburtstag von Prof. Siegfried Czerny (75-lecie urodzin prof. Siegfrieda Czerny'ego)*, s. 49.

K. Wehlte, *Prof. Toni Roth 65 Jahre alt (Prof. Toni Roth ukończył 65 lat życia)*, s. 45—50.

Wiadomości techniczne

W. Gotz, *Provisorisches Aufkleben von Papier (Prowizoryczne naklejanie papieru)*, s. 50. Zastosowanie białka jaja kurzego w formie ubitej piany do przyklejania papieru na podkład tekturowy lub deskę rysowniczą, na czas wykonywania rysunku lub malowidła, co ma zapobiegać falowaniu się papieru, np. w czasie malowania akwarelą.

Plastischer Farbauftrag (Plastyczne nakładanie farb), s. 50—51. Uwagi dotyczące sztucznych żywic i techniki ich nakładania za pomocą szpachli na powierzchnię tzw. obrazów „plastycznych“.

Z colloquium

Essig im Leim (Ocet w kleju), s. 51. Znaczenie dodatku octu winnego w recepturze włoskiej masy do dublowania obrazów, tzw. colletta.

Röhrenlicht schädlich? (Czy oświetlenie świetłówkami jest szkodliwe?), s. 51—52. Notatka dowodzi bezpodstawności zarzutów co do szkodliwego oddziaływania tego rodzaju oświetlenia na organizm ludzki, w wypadku właściwego zainstalowania lamp i przy usunięciu drgania światła.

Doniesienia z przemysłu

R. Rhodius, *Profluoro-Zeichenkartons und Papiere (Profluorowe kartony rysunkowe i papiery)*, s. 52—53.

Recenzje

G. Thomson, *Recent Advances in Conservation*, London 1963, s. 224, 151 il., 1 tabl. kol. (R. E. Straub, B. Mühlenthaler), s. 53—56.

Verband Deutscher Gemälderrestauratoren (VDGR) (Związek Niemieckich Konserwatorów Malowideł), s. 56—57. Zawiadomienie o mającym się odbyć w maju 1964 r. zebraniu Związku w Marburgu. M. in. tematami: Kształcenie konserwatorów w Niemczech, przeprowadzanie egzaminów i udzielanie dyplomów.

Krótkie wiadomości

Benzolvergiftung (Zatrucie benzolem), s. 57.
Farbkennzeichnung und Farbmessung (Cechowanie i pomiar barwników), s. 57.
El Greco für Berlin (El Greco dla Berlina), s. 57. Notatka o nabyciu dla Państwowego Muzeum w Berlinie „Mater Dolorosa“ El Greco.

Zeszyt 3, stron 27, ilustracje.

H. Wohlfarth, *Frühmittelalterliche Maltechnik (II. Teil) Eitempera (Wczesnośredniowieczne techniki malarskie (II część), Tempera jajowa)*, s. 65—68. Geneza nazwy „tempera“ i definicja spoiwa temperowego z podkreśleniem jego zalet. Próba wyjaśnienia stosowania przez malarzy sienińskich trecenta, quattrocenta i cinquecenta (Duccio di Buoninsegna, Botticelli i in.) techniki zakładania plam barwnych za pomocą krótkich krzyżujących się pociągnięć pędzla. Sposób sporządzania farby temperowej z użyciem barwnika i emulsji temperowej z samego żółtka z dodatkiem wody lub z całego jaja. Wzmianka o stosowaniu tempery całojajowej w malarstwie ściennym od XIII do XIV w. we Włoszech i Niemczech. Opis toku powstawania obrazu tablicowego w średniowieczu od momentu zakładania kolorowego gruntu (łupkowe w Niemczech, verdaccio we Włoszech) lub podmalówek, poprzez sposoby modelowania postaci (autor dopatruje się tu punktu wyjściowego podmalówki grisaille i laserunków) aż do końcowego nakładania oleju i werniksu.

K. Wehlte, *Tizians Zinsgroschen Wiederhergestellt! (Tycjanowski „Grosz czynszowy“ doprowadzony do dobrego stanu!)* s. 68—71, 1 il. Krótki opis przebiegu „choroby“ obrazu, nie wystawianego na widok publiczny od czasu zakończenia wojny, nawiązujący do sprawozdania z konsultacji konserwatorskich opublikowanych przez K. Wehlte w 1 zeszytce *Maltechnik* 1964 r. Istnieje propozycja umieszczenia eksponowanego obecnie już obrazu w specjalnej klimatyzowanej gablocie oszklonej.

B. Hundhausen, K. Hotz, *Wandgestaltung in Leder (Kształtowanie ściany w skórze)*, s. 71—79, 9 il. Zalety skóry różnie wyprawionej jako materiału plastycznego o urozmaiconej fakturze i kolorze, zainspirowały wykonanie dekoracji ściennej przy jej użyciu (Zurych, Leonberg, Hamburg). Punktem wyjściowym projektu był kolaż, następnie rozwinięty w duży projekt. Artykuł uwzględnia dane odnoszące się do sposobu dzielenia całości kompozycji na technicznie możliwe do montowania fragmenty, prowizoryczne przypinanie skrawków skór na podkład (sklejki) i zabezpieczenie jego odwrocą (powlekanie lakierem nitro), przyklejanie skóry na stałe do podobrazia (dywersja sztucznej żywicy „Planatol BB“).

S. S. *Wachsanwendung bei Florentinern (Stosowanie wosku przez florentryńczyków)*, s. 80. Autor cytuje tekst z pracy dr. Georg O. Chr. Dreme, „Beiträgen zur Geschichte der Ölmalerei“, (Brünn 1821), odnoszący się do używania wosku pszczelego we Florencji. Są to luźne uwagi, notatki, mające charakter informacyjny o stosowaniu wosku w malarstwie, w fabrykacji ceraty, o otrzymywaniu i wyrobie mydła woskowego i jego przydatności w malarstwie tablicowym.

Wiadomości techniczne

Aquarellfarben, wasserfest (Farby akwarelowe uodpornione na działanie wody), s. 81. Omówienie rodza-

jów fiksatyw i środków utrwalających rysunki i malowidła wykonane akwarelą lub tuszem.

Z colloquium

Netzmittel gefährlich? (Czy środki „sieciujące“ są niebezpieczne?), s. 81—82. Wyjaśnienie znaczenia żółci wołowej jako dodatku do kleju i produkowanego przez firmę AGFA środka o nazwie Agepons, który ma spełniać to samo zadanie jako dodatek do kleju co żółć.

Entfernen von Fettflecken (Usuwanie tłustych plam), s. 82. Podany sposób usuwania tłustych plam z malowideł gwaszowo-pastelowych za pomocą fabrycznego środka „K2 r“ i możliwość zastąpienia go inną mieszaniną, zbliżoną w składzie.

Caparol-Doublierung lösbar? (Czy dublowanie za pomocą Caparolu jest odwracalne?), s. 82. Caparol, rozpuszczający się w spirytusie i etyloamylketonie, jest w zasadzie możliwy do usunięcia ze zdublowanego obrazu. Ze względu na niebezpieczeństwo naruszenia malatury przy takim postępowaniu, właściwsze wydaje się usunięcie caparolu na sucho, mechanicznie, ale jedynie w wypadku, gdy caparol przed dublowaniem nałożony był na płótno dublujące, a nie na płótno obrazu.

„Konservator“ oder „Restaurator“ („Konserwator“ czy „restaurator“), s. 82. Wypowiedź dyskusyjna na temat tytułu jakim powinien się posługiwać malarz zajmujący się konserwacją dzieł sztuki.

Lösen von Ölfarbe (Rozpuszczanie farb olejnych), s. 82—83. Krótkie omówienie środków chemicznych, pozwalających na usunięcie przez rozpuszczenie olejnych przemalowań z malowidła wykonanego w technice temperowej.

Recenzje

J. Itten, *Mein Vorkurs am Bauhaus*, Ravensburg, s. 196, 197 il., (K. Wehlte), s. 83—84.

J. Gülden, W. Balzer, *Marinenleben*, Würzburg 1963, (K. Wehlte), s. 84.

A. Hickethier, *Ein-mal-eins der Farbe*, Ravensburg 1963, (K. Wehlte), s. 84—85.

Epoca, Wyd. A. Mondadori Editore Sp. A., Mailand, Süddeutscher Verlag, München, (K. Wehlte) s. 85.

R. Wedever, *Bildbegriffe*, Stuttgart (—R—), s. 86.

A. van Schendel, *Simon Eikelenberg's Experiments on the Preparation of Varnishes*, „Studies in Conservation“, III, (1958), s. 125—131, (R. Straub), s. 86.

A. E. A. Werner, *A Commentary in Eikelenberg's Varnish Recipes*, „Studies in Conservation“, III, (1958), s. 132—134, (R. Straub), s. 86.

H. Ruhemann, *Criteria for Distinguishing Additions from Original Paint*, „Studies in Conservation“, III, (1958), s. 145—151, (R. Straub), s. 86—87.

R. L. Feller, *Dammar and Mastic Varnishes-Hardness, Brittleness, and Change in Weight Upon Drying*, „Studies in Conservation“, III, (1958), s. 162—174, s. 87.

Doniesienia z przemysłu

Weiss für Ölmalerei (Biel dla malarstwa olejnego), s. 87—88. Nadesłane przez londyńską firmę Windsor a. Newton obszernie omówienie oferowanych produktów malarskich do zakładania białych gruntów i podmalówek na różnego rodzaju podobrazjach, oraz receptur uzyskania ciepłych i zimnych tonów barw za pomocą wyrobów firmy.

Verband Deutscher Gemälderestauratoren (VDGR), (Związek Niemieckich Konserwatorów Malowideł), s. 88. Komunikat o odbytej w Marburgu w maju 1964 r. sesji związku, z krótkim wymienieniem jej programu.

Krótkie wiadomości

K. Wehlte, *Bellotto in Dresden (Bellotto w Dreźnie)*, s. 89. Relacja z wystawy obrazów Bernardo Bellotto, zwanego Canaletto, zorganizowanej przez Państwowe Zbiory Sztuki w Dreźnie przy współpracy Muzeum Narodowego w Warszawie (wypożyczono 129 obrazów), w grudniu 1963 r., i związanego z nią colloquium, w którym udział wzięli m. in. M. Seydewitz, St. Lorentz, S. Kozakiewicz, H. Menz. Wystawę uzupełnia katalog o 95 stronach tekstu i 131 reprodukcjach, który zdaniem recenzenta stanowi pożądany dodatek do literatury o B. Bellotto.

Stuttgarter Zeitung, Die Verluste der Dresdener Gemädegalerie (Straty Dreźnieńskiej Galerii Malarstwa), s. 90. Recenzja opublikowanego w 1964 r. Katalogu Strat Wojennych Dreźnieńskiej Galerii Malarstwa (200 obrazów uległo zniszczeniu, los 507 jeszcze jest nieznany). Wydawca Katalogu Dr. H. Ebert ma nadzieję poprzez jego upowszechnienie odzyskać wiele zaginionych dzieł.

—R.—, *Prähistorische Felszeichnungen in Italien (Prehistoryczne rysunki naskalne we Włoszech)*, s. 90. Notatka dotyczy odkrycia rysunków naskalnych sprzed 3000 lat p.n.e., przez włoskiego archeologa E. Anati, na północ od Mediolanu, w dolinie Valcamonica. Sensacją stanowi skład farb, w którym (wg doniesień prasy) znajduje się biel, wiele odcieni żółcieni, oranżów, czerwieni, brązów, szarych, czerni i zieleni.

Stuttgarter Zeitung, Grabungserfolge in Ägypten (Wyniki wykopalisk w Egipcie), s. 90. Wzmianka o odkryciu, przez Niemiecki Archeologiczny Instytut w Kairze, grobu sprzed 2000 lat p.n.e., z malowidłami i reliefami z b. rzadko spotykanym w grobach prywatnych przedstawieniem zdobywania twierdzy.

Zeszyt 4, stron 27, ilustracje.

A. M. de Wild, *Wiederfestigung von Leinwand und Bildschicht (Powtórne wzmocnienie płótna i warstwy malarskiej)*, s. 97—111. Rodzaje mas stosowanych do dublowania obrazów ze szczególnym uwzględnieniem (historia) tzw. dublowania holenderskiego z użyciem masy woskowo-żywicznej, o 100-letniej już tradycji. Ta rozpiętość czasu pozwala autorowi na obiektywną ocenę masy i celowości jej stosowania. Zbędny wydaje się dodatek terpentyny weneckiej lub parafiny. Przeprowadzone próby (opis metody) na określenie stopnia adhezji mas dublujących wytypowały jako najlepszą recepturę wagową 2 cz. wosku + 1 cz. kałafonii; próby na szkodliwe działanie wilgoci (opis metody) na masę higroskopijną i niehigroskopijną wykazały zalety tej ostatniej. Szeroko potraktowany opis opracowanej i stosowanej przez autora metody dublowania (masa woskowo-żywiczna) zaznajamia z wykonywaniem poszczególnych czynności. Na osobną uwagę zasługuje rozważanie o celowości: 1) wprowadzenia zamiast krosien dla obrazu zdublowanego stałych płyt twardych, z których godna polecenia zdaje się być płyta angielskiej produkcji, tzw. Sundeale Board (pył drzewny i sztuczna żywica), 2) zastąpienia płótna dublującego bibułą filtracyjną lub długowłóknistym celulozowym papierem filtracyjnym. Przypisek redakcji.

E. Denninger, *Konservierung der Renaissance-Decke im Rittersaal von Schloss Heiligenberg am Bodensee (Konservacja renesansowego stropu w sali rycerskiej zamku Heiligenberg nad jeziorem Bodeńskim)*, s. 111—114, 2 il. Przeprowadzona po 10 latach kontrola stanu zachowania drewna, polichromii, zło-

ceń i srebrzeń stropu kasetonowego z XVI w., zniszczonego przez anobium punctatum, a zakonserwowanego w 1953 r. przy zastosowaniu środka owadobójczego Basileum FG (nasylenie za pomocą strzykawek i pędzli), f-my A. Hummel, Heidelberg i środka im pregnacyjnego Zellodyl, f-my W. Düll, Monachium, wykazała doskonałe działanie obu środków.

S. S. *Wachsenwendung bei Florentinern (Fortsetzung) (Stosowanie wosku przez florentyńczyków (ciąg dalszy))*, s. 114. Kontynuacja cytowanych z pracy O. Chr. Dreime'a (patrz „Maltechnik“, z. 3, 1964) notatek, odnoszących się do mydła woskowego i wosku w technikach malarskich. Posłowie redakcji: krótka wzmianka o historii używania wosku w malarstwie.

Wiadomości techniczne

Mehrzwecke-Pigmentpaste (Pasty pigmentowe o wielu zastosowaniach), s. 115. Problem przechowywania barwników utartych z wodą na pastę. Przeciw ukazującej się pleśni na tak przygotowanych barwnikach zaleca się „Raschit W“ (parachlorometakrezol) f-my Raschig A. G., Ludwigshafen.

Malen auf Goldgrund (Malowanie na złotych gruntach), s. 115—116.

Z colloquium

Warmleime (Ciepłe kleje), s. 116—117. Omówienie surowców i produkcji kleju glutynowego, kolońskiego, żelatyny.

Lösungsmittel E 13 und E 33 (Rozpuszczalnik E 13 i E 33), s. 117. Wyjaśnienie: E 13 jest to octan butylu z metanolem, E 33 octan metylu z metanolem. Producent: Farbwerke Hoechst.

Pettenkoferverfahren (Działanie skrzyni Pettenkofera), s. 117. Możliwość powtórnego utwardzenia zmiękczonej warstwy malowidła żywiczno-olejnego po zastosowaniu regeneracji w skrzyni Pettenkofera.

Schimmel auf Pastellen (Pleśń na pastelach), s. 117.

Flachs oder Baumwolle? (Len czy bawełna?), s. 117. Rozpoznawanie włókna lnu i bawełny.

Hat Dürer geschwindelt? (Czy Dürer oszukał?), s. 118. Notatka dotyczy listu A. Dürera do J. Hellera z 24 sierpnia 1508 r. o użyciu do obrazu czystej niebieskiej ultramaryny z lapis-lazuli, komentowanego w 2-gim zeszytzie pisma „Lukas-Mitteilungen“, wyd. przez f-mę Dr. F. Schoenfeld u. Co, Düsseldorf.

Löst Rei Firnisse? (Czy sulfonowany alkohol tłuszczowy rozpuszcza werniks?), s. 118. Rozpuszczenie werniksu przez tzw. Rei, sulfonowany alkohol tłuszczowy jest nieprawdopodobne.

Blauen von Firnissen (Błękitnienie werniksów), s. 118. Próba wyjaśnienia zjawiska tzw. „ślepięcia“ werniksów na malowidłach.

Pattex (Pattex), s. 118—119. Omówienie możliwości zastosowania do dublowania obrazów masy klejącej „Pattex“ produkcji f-my Henckel u. Cie, Düsseldorf.

Recenzje

Kindlers Malerei-Lexikon, München, 6 tomów, s. 119.

Farbtonberater, (kaseta ze 105 próbkami barwników w różnych tonacjach, prod. Deutsche Amphibolinwerke, Dr. J. Murjahn, Ober-Ramstadt, Hessen), s. 119—120.

Bernardo Bellotto, Katalog, Generaldirektion der Staatlichen Kunstsammlungen Dresden 1964, s. 120.

Verband Deutscher Gemälderestauratoren (VDGR), (Związek Niemieckich Konserwatorów Malowideł),

s. 120. Zapowiedź sesji na r. 1965 w Lubece z udziałem członków skandynawskiego Związku Konserwatorów.

Krótkie wiadomości

h v b., *Bundesverdienstkreuz 1. Klasse für Prof. Wehlte (Związkowy Krzyż Zasługi 1 Klasy dla prof. Wehlte)*, s. 120—121.

K. Wehlte, *Herbert Jeschke (Herbert Jeschke)*, s. 121.

200-Jahr-Feier der Dresdener Akademie (Uroczystość 200-lecia Akademii drezdeńskiej), s. 121.

K. Wehlte, „documenta“ („documenta“), s. 122. Krótka recenzja o wystawie współczesnej sztuki w Kassel.

Spis treści roczników 1963/64. Podział rzeczowy.

Zofia Medwecka

R E C E N Z J E

TADEUSZ BYCZKO I IRENA POPLAWSKA, *Informator o zabytkach Łodzi*, Łódź br. w., 18 stron 34 il.

Na licznie ukazujące się ostatnio opracowania, poświęcone poszczególnym miastom polskim, składają się naukowe monografie historyczno-urbanistyczne i poprzedzone wstępem o treści ogólnej wydawnictwa popularne typu albumowego. Pierwsze, ze względu na poziom specjalistyczny, mają wąski zasięg oddziaływania, drugie zaś, wobec ogólnego ujęcia przy szczupłej objętości części tekstowej, uwzględniają tylko w ograniczonym stopniu zagadnienie zabytków. Jedne i drugie nie spełniają zatem należycie zadania popularyzacji ochrony zabytków i jej osiągnięć. Z tym większym uznaniem należy powitać ukazanie się publikacji, czyniącej zadość wymienionemu celowi w odniesieniu do Łodzi, nie posiadającej dotychczas podobnego opracowania. Przygotowane z inicjatywy i z udziałem Miejskiego Konserwatora Zabytków, niewielkie, lecz obficie ilustrowane wydawnictwo zawiera przystępnie ujęty przegląd kolejnych etapów rozwoju przestrzennego Łodzi jako miasta przemysłowego, ze szczególnym uwzględnieniem najbardziej charakterystycznych dla nich obiektów zabytkowych, poprzedzony zwięzłym zarysem dziejów osadnictwa na obecnym obszarze miasta od czasów prehistorycznych do pocz. XIX w. i zakończony przypomnieniem walki proletariatu łódzkiego o wyzwolenie narodowe i społeczne oraz związanych z nią wydarzeń i pa-

miątek. Na uwagę zasługuje obszerniejsze uwzględnienie obiektów z drugiej poł. XIX w. i z przełomu XIX/XX w., które ze względu na ich liczebność i dobry na ogół stan zachowania stanowią o architektonicznym wyrazie Łodzi, czyniąc z niej największe i najbardziej reprezentatywne ich skupisko w Polsce. Burzliwy rozwój Łodzi w okresie kapitalizmu wielkoprzemysłowego sprawił bowiem, że posiada ona niezwykle cenny zasób charakterystycznych przykładów ówczesnej architektury, jedyny w Polsce w pełnej rozpiętości kierunków i odcieni stylowych, poczynając od neorenesansu i neobaroku, poprzez eklektyzm i neogotyki, a na secesji i modernizmie skończywszy. Wobec potrzeby szerszego uświadomienia znaczenia wymienionych obiektów jako nierozłącznego ogniwa ciągłości tradycji architektonicznej, zwrócenie na nie należytej uwagi przychodzi uznać za szczególnie zasługę autorów. Wartość wydawnictwa podnosi staranny i pomysłowy układ graficzny, dwubarwny druk oraz dobra jakość reprodukcji i papieru. Pożyteczne wydawnictwo, pełniące zarazem funkcję przewodnika po zabytkach miasta, powinno stać się wzorem dla Wydziałów Kultury innych Rad Narodowych w podejmowaniu podobnych inicjatyw, skutecznie popularyzujących ochronę zabytków w poszczególnych regionach.

Zdzisław Bieniecki

OPRACOWANIE GRAFICZNE — MARIA LEBIEDZKA

Nakład 1100 egz. Objętość arkuszy wyd. 12,75, druk. 10,75. Papier ilustr. III kl. 120 g. 61 × 86. Oddano do składu we wrześniu 1965 r. druk ukończono w lutym 1966 r.